

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA CANİK ZAVİYELERİNDE YERİNE GETİRİLEN HAYRÎ HİZMETLER SUSTAINING OF CHARITABLE SERVICES BY ZÂWIYAS OF THE CANİK IN FIRST HALF OF THE NINETEENTH CENTURY

Ali Emre İŞLEK *

ÖZET

Bu çalışmada Orta Karadeniz’de önemli bir sancak merkezi konumunda bulunan Canik’te XIX. yüzyılın ilk yarısında faal durumda bulunan zaviyelerde yerine getirilen hayrî hizmetler incelenmiştir. Zaviyelerde yerine hayrî hizmetlerin neler olduğu, kimler vasıtasıyla yürütüldüğü, bu hizmetler karşılığında görevlilere tahsis edilen ücretler ve bu hizmetlerin sürdürülmesi noktasında karşılaşılan güçlükler ele alınan başlıca hususlar olmuştur.

Anahtar Kelimeler : Zâviye, Canik, Vakıf, Tâlim-i Sıbyân, Âyende ve Revende

ABSTRACT

This article examines the sustaining of charitable services by zâwiyas of the Canik which is one of the important districts on located Central Black Sea Region in first half of the nineteenth century. Which services carried out and performed by whom, amounts of the payments of staff and difficulties on sustaining of these services were the main themes of the work.

Key Words : Zawiya, Canik, Pious Endowment, Training of Kids, Feeding of Visitors

Giriş

Osmanlı sosyal, kültürel yapısında sahip oldukları önem birinci el kaynaklar üzerinden gerçekleştirilen çalışmalarla ortaya konulan zaviyeler bu önemlerini Osmanlı idari yapısında Sivas ve Trabzon eyaletlerine bağlı bir sancak durumunda bulunan Canik'te de sürdürmüşlerdir. XIX. yüzyılın ilk yarısına tarihli kayıtlarda sancak merkezi Samsun başta olmak üzere Canik'i oluşturan Bafra, Çarşamba ve Kavak kazalarında¹ elliden fazla zaviyenin isminin tespit edilmiş olması bu iddianın ortaya konulmasına en önemli delili teşkil etmektedir. Nitekim daha erken dönemlere tarihlenen kayıtlarda yer almış olup XIX. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen kayıtlarda isimleri tespit edilemeyen zaviyelerin faaliyetlerini bir müddet için de olsa sürdürmüş olmaları Canik gibi Osmanlı idari-iktisadi yapısında orta ölçekte büyüklüğe sahip bulunan bir yörede zaviyelerin sayısının nasıl böyle büyük bir rakamsal büyüklüğe eriştikleri hususunu akla getirmektedir.²

Bu çalışmada bu hususa cevap teşkil edecek nitelikte verilere ulaşılamamakla birlikte, zaviyelerin yerine getirdikleri hizmetlere ve bu hizmetler karşılığında devlet tarafından kendilerine sağlanan ayrıcalıklara yer verilmeye çalışılmıştır. Zaviyelerin bu hususiyetlerine dikkat çekilmesinde en önemli etkeni ise, bunların tarikatların denetimde bulunan yapılar/kurumlar olmaktan ziyade taşrada yerine getirilmesi gereken hizmetleri sağlayan aracı kurumlar olmaları gerçeği oluşturmuştur. Bu çalışma çerçevesinde tetkik edilen arşiv belgeleri ve defter serilerinde zaviyelerin hangi tarikata bağlı postnişînlerin yönetiminde olduklarına dair ancak bir iki yerde atıfta bulunulması ise, bunların bazı çalışmalarda ileri sürüldüğü üzere³ tasavvufi kimlikleri öne çıkan yapılar

---

*Araştırma Görevlisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Canik dahilindeki bir diğer kaza merkezi olan Ünye'de bu dönemde faal durumda bulunan zaviyeler olarak yalnızca Cebel-i Nur Zaviyesi ile ismi belirtilmeyen bir Kadiri Tekkesi'nin isimleri tespit edilebilmiştir. Fatsa'da ise zaviye bulunduğu arşiv kayıtlarında verilere tesadüf edilememiştir. BOA, *EV.MH. 373 /131*, H.27 Safer 1268 / M. 22 Aralık 1851 ; BOA, *EV. MH. 627 / 121*, H. 4 Rebiü'l-evvel 1268 / M. 28 Aralık 1851.

² Yörenin Osmanlı döneminde geçirdiği iktisadi değişimler için bkz. Osman Köse, "Canik'in Osmanlılara Geçişi ve Canik'te İktisadi Hayat", *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Cevdet Yılmaz (ed.), Samsun : Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2011, ss. 85-86.

³ Ahmet Yaşar Ocak, Osmanlı dönemi zaviyelerini mimari yapılarındaki farklılıklar ve yerine getirdikleri hizmetler yönüyle üç farklı grup içerisinde değerlendirmektedir. Birinci gruptakileri Ortaçağ İslam ülkelerinde aynı isimle adlandırılanlar da olduğu gibi belli başlı tarikalara mensup dervişlerin yaşadığı yerler olarak değerlendirirken ikinci gruptakileri şehirlerde mescit, medrese,

olmaktan ziyade birer misafirhane/aşhane durumunda bulduklarını ortaya koymaktadır.

Canik zaviyelerinin kazalara göre dağılımları tetkik edildiğinde⁴ Bafra ve Çarşamba kazalarında faal durumda bulunan zaviyelerin sayılarının sancak merkezi konumunda bulunan Samsun'dan daha fazla olduğu belirlenmiştir.⁵ Elde edilen verilere göre sancak merkezi olan Samsun'da XIX. yüzyılın ilk yarısında kayıtlarda isimlerine tespit edilen zaviyeler şunlardır : Molla Fahreddin, Seyyid Kutbeddin, Şeyh İshak, İsa Baba, Ahi Ali Baba, Şeyh Hamza, Ahi Evren, Şeyh Şerafettin, Hüseyin Gazi, Rufai Tekkesi⁶, Mihman Baba ve Kılıç Dede⁷. Daha erken dönemlere tarihli kayıtlarda yer alan Şeyh Turmuş, Şeyh Nureddin, Ahi Elekçi, Hızır Paşa ve Gazi Baba zaviyelerinin ve mevlevihanenin isimlerine ise XIX. yüzyılın ilk yarısına tarihli kayıtlarda rastlanamamıştır.⁸

XIX.yüzyılın ilk yarısına tarihli kayıtlarda Bafra kazasında isimleri tespit edilen isimleri tespit edilen zaviyeler ise şunlardır : Aydın Ağa, Şeyh Evren, Şeyh Ulaş, Üryan Dede, Hızır İlyas, Şeyh Ali Baba, Hızır Baba, Sarı Dede, Şeyh Toylak, Hoca Verdi Haber Geldi, Seyyid Şeyh Mahmud, İnce Baba, Uncu Baba, Emirü'l Hac, Pir Mehmet ve Abdurrahman, Hazım Baba, Şeyh Ali Paşa, Gazi

---

hamam gibi yapıları da içine alan külliye şeklinde nitelendirmiştir. Üçüncü gruptakileri ise derbend ve boğazlar üzerinde bulunan ve gelen geçen kimselerin (âyende ve revende) ağırlandığı küçük birer misafirhane olarak değerlendirmiştir. Bu grup içerisinde yer alan zaviyelerle ilgili olarak ayrıca erken dönemlerde tasavvufi hüviyete sahip olan müesseseler iken zamanla sadece birer misafirhane konumuna geldikleri tespitinde bulunmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Ahmet Yaşar Ocak, “Zâviyeler : Dini-Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme”, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar (Makaleler-İncelemeler)*, İstanbul : Timaş Yayınevi, 2010, ss.190-191.

⁴ Bu hususta tespit edebildiğimiz ilk çalışma Mehmet Yavuz Erler tarafından 1800-1860 tarihleri arasında Canik Sancağı dahilindeki tekke ve zaviyelerin yörenin sosyal yapısına olan etkisini ele aldığı makalesi ile gerçekleştirilmiştir. Söz konusu çalışmada ayrıca zaviyelerin tekke ve türbe olarak ifade edilen yapılarla olan mimari farklılıklarından hareketle geçirdikleri değişimleri tahlil eden bir çalışma metodolojisi de takip edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Yavuz Erler, “Lodges of Dervishes, Monastic Complexes and Shaping of Social Groups in the Ottoman Canik District (1800-1860)”, *Dinamiche di Sociabilita Nel Mondo Euro-Mediterraneo Gruppi, Associazioni, Arti, Confraternite e Compagnie*, Maria Pia Pedani (ed.), Venedik : 2006, ss.91-107.

⁵ Ali Emre İşlek, “Trabzon Eyaleti’nde Devlet-Postnişin İlişkileri (1789-1838)”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2014, ss. 41-48.

⁶ BOA, *HAT 552 /27258*, H.29 Zilhicce 1253 / M. 26 Mart 1238.

⁷ VGMA, *Hurufat Defteri*, No : 1118, s.100 ; VGMA, *Hurufat Defteri*, No : 1140, ss.194-195 ; VGMA, *Hurufat Defteri*, No : 547, s.41 ; BOA, *Evkaf Defteri*, No : 12146, s.9.

⁸ XVI. yüzyıl ortalarında Canik’te faaliyet gösteren zaviyeler sayısı sancak merkezi konumunda bulunan Samsun’da on iki zâviye, Çarşamba’da bir tekke ve on bir zaviye, Kavak’ta bir zâviye ve Bafra’da on altı zâviye olmak üzere toplamda kırk birdir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1999, ss. 138-143.

Baba, Şeyh Ahmet, Abdi Efendi, Şeyh Baba, Koca Çulha ve Cafer-i Kiriş, Şeyh Enam, Emir Arslan.⁹

Canik dahilindeki bir diğer önemli kaza merkezi olan Çarşamba kazasında faaliyet gösteren zaviyeler Taceddin Bey, Saru Şeyh, Şeyh İbrahim, Numan Dede, Şeyh Bey Dede, Sultan İsmail, Ahi Baba, Yavuz Evliya, Farsi Dede, Şeyh Yusuf ve Hamur Dede zaviyeleri¹⁰ iken Kavak kazasında faal durumda bulunan zaviyeler Hızır İlyas¹¹, Uyan Dede, Haydari Sultan, Meşihan, Hacı Abdurrahman, Muhyiddin, Pir Hasan, Şeyh Resul, Şeyh Tuti, Tuncalu, Seyyid Ali, Şeyh Ali Bey ve Hayreddin Paşa¹² zaviyeleridir.

Yerine Getirilen Hizmetler Yönüyle Canik Zaviyeleri

Osmanlı dönemi zaviyeleri için genellenebilir bir husus olan dinî-hayrî hizmetlerin yerine getirilmesinin Canik'teki zaviyeler için de geçerliliğini sürdürdüğü arşiv belgelerinde yer alan kayıtlardan anlaşılmaktadır. Zaviyelerde yerine getirilen dinî-hayrî hizmetler içerisinde Canik zaviyeleri örneğinde tespit edilebilenler ise küçük yaştaki çocuklara temel dini bilgilerin öğretilmesi ve yolcuların ağırlanması olmuştur.¹³

Arşiv kayıtlarında “tâlim-i sıbyan etmek” şeklinde yer alan ve küçük yaştaki çocuklara temel dini bilgilerin öğretilmesinin amaçlandığı bu hizmetin Canik dahilindeki Şeyh Çiledar¹⁴, Koca Çulha ve Cafer-i Kiriş¹⁵, Şeyh

⁹ Erler, “Lodges of Dervishes...”, ss.103-104 ; İşlek, “Trabzon Eyaleti'nde...”, s.44.

¹⁰ Erler, “Lodges of Dervishes...”, ss. 104-105 ; İşlek, “Trabzon Eyaleti'nde...”, s.44.

¹¹ Erler, “Lodges of Dervishes...”, s.106 ; İşlek, “Trabzon Eyaleti'nde...”, s.45.

¹² VGMA, *Hurufat Defteri*, No: 1128, s.90 ; BOA, *Evkaf Defteri*, No : 12146, s.9.

¹³ Canik dahilindeki zaviyelerde küçük yaştaki çocuklara temel dini bilgilerin öğretilmesine dair tarafımızca gerçekleştirilen bir çalışma 15-17 Mayıs 2015 tarihlerinde Samsun'da gerçekleştirilen Geçmişten Günümüze Çocuk ve Şehir Sempozyumu'nda “Canik Sancağı Zaviyelerinde Sıbyanın Talimi (1789-1844)” başlığı altında tebliğ edilmiştir.

¹⁴ Şeyh Çiledar Zaviyesinin postunda bulunan Mustafa Halife'nin cülûs-ı hümâyûn sebebiyle yeniden uhdesine aldığı zaviyedarlık görevine “iki baştan talim-i sıbyan itmek” üzere getirilmesine dair bkz. BOA, *C.EV. 121 / 6002*, H. 12 Şevval 1222 / M. 13 Aralık 1807 ; İşlek, “Trabzon Eyaleti'nde...”, ss.66-67.

¹⁵ Zaviyedarlık görevinde iken vefat eden Mustafa Efendi'nin yerine diğer Mustafa ve Hüseyin Efendilerin getirilmesi hususunda naib tarafından yazılan arzda Mustafa ve Hüseyin Efendilerin postnişinlik görevleri yanında zaviyelerinde tedris yapılmasını sağlama göreviyle de görevlendirilmelerine dair bkz. BOA, *C.MF. 101 / 5038*, H 29 Ramazan 1207 / M. 10 Mayıs 1793 ; İşlek, “Trabzon Eyaleti'nde...”, s.67.

Kerameddin, İsa Baba ve Molla Fahreddin zaviyelerinde yerine getirildiğine dair kayıtlar tespit edilmiştir. Bununla birlikte isimleri zikredilen zaviyelerde yerine getirilen bu eğitimin süresi, okutulan derslerin isimleri ve zaviyeyi oluşturan yapılar topluluğu içerisinde mekteb olarak adlandırılabilen müstakil bir binada mı yoksa bu yapılar topluluğu içerisindeki herhangi bir yerde mi yerine getirildiği hususunda başvuru belgesi ve defterlerde kayda rastlanmamıştır. Verilen bu eğitimin muallim olarak vazifelenen bir kimse tarafından mı yoksa bizzat zaviyedarın kendisi tarafından mı verildiği hususunda ise yalnızca Molla Fahreddin Zaviyesi ile ilgili olarak ayrıca mekteb hocaları görevlendirildiğini gösteren kayıtlar bulunmaktadır.¹⁶

Zaviyelerde sıbyanın talim edilmesinde Osmanlı yönetiminin hangi kolaylıkları sağladığı ve yerine getirilen bu hizmetlerin karşılığında zaviyelere ve bizzat bu görevi yerine getiren zaviyedar ve muallim gibi görevlilere ne kadar ücret tahsis edildiği ile ilgili olarak Şeyh Kerameddin Zaviyesi'nin cüzhanlık ve tefris cihetlerine 1179 kuruş¹⁷, İsa Baba Zaviyesi'nin tefris cihetine 101 kuruş¹⁸ ve Koca Çulha ve Cafer-i Kiriş Zaviyesi'nin tefris cihetine 1014 kuruş tahsis edildiği tespit edilmiştir.¹⁹ Bu husustaki hizmetlerin yerine getirildiği bir diğeri zaviye olan Molla Fahreddin Zaviyesi'nin yanında Hazinedarzâde Süleyman Paşa tarafından yeniden inşa edilen mektebin zaviyedarına ve mekteb hocalarına tahsis edilen ücretler ise Koşumlu, Kıran ve Badırlı köylerinin üçte bir malikâne aşâr bedellerinden karşılanmıştır.²⁰

Canık zaviyelerinde yerine getirildiği tespit edilebilen bir diğeri hizmet olan yolcuların ağırlanması göreviyle hangi zaviyelerin özellikle sorumlu tutulduklarını gösteren veriler incelenen arşiv kayıtlarında tespit edilememiştir. Bununla birlikte zaviyedarlık görevlerine getirilen şeyhlerin beratlarında veya aherden kimselerce yönetimlerine yahut vakıf gelirlerine yönelik olarak yapılan müdahalelerle ilgili olarak merkezden gönderilen buyruldu ve emirlerde

¹⁶ Mehmet Beşirli, "19.Yüzyıl Ortalarında Samsun Vakıfları", *I. Ulusal Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu*, Samsun, 4-6 Mayıs 2006, s.493.

¹⁷ BOA, *Evkaf Defteri*, No : 12146, s.16.

¹⁸ BOA, *Evkaf Defteri*, No : 12146, s.10.

¹⁹ BOA, *Evkaf Defteri*, No : 12146, s.16.

²⁰ Beşirli, "19.Yüzyıl Ortalarında..." , s.493.

yolcuların ağırlanmasına ya da belgelerdeki ifadesiyle “âyende ve revendenin it’âm-ı taamina” azami ölçülerde uyulmasının istenmiş olması²¹ bu hizmetin Canik dahilindeki zaviyelerin her birinin yerine getirmekle sorumlu olduğu bir hizmet olduğunu ortaya koymaktadır.

Vakıf Ehlinden Olmayan Kimselerin Müdahaleleri ve Zaviyedarlara Tahsis Edilen Ücretler

Canik zaviyelerinde yerine getirilen bu hizmetlerin sürdürülmesinde vâkıflarınca tahsis edilen taşınmazların kira gelirleri, köy ve mezralarda üretimi yapılan ürünlerin onda bir hissesini oluşturan “a’sâr tahsisatları” ve hayırseverlerce vakıf edilen nakit paralar önemli bir yere sahip olmuştur.²² Tetkik edilen arşiv kayıtlarında Canik dahilindeki zaviyelerin maddi imkanlarının karşılanmasında güçlüklerle karşılaşıldığını gösteren kayıtlara tesadüf edilememiş olması ise vakıf gelirlerinin yeterli olduğunu göstermektedir.

Canik zaviyeleri vakıf gelirlerinin yeterliliği ve devamlılığı yönüyle sıkıntı içerisinde bulunmamış olmakla birlikte, vakıf gelirlerine vakıf ehli dışından olan kimselerin müdahaleleriyle karşılaştıklarını gösteren birkaç münferid kayda tesadüf edilmiştir. Bu münferid kayıtlar içerisinde yer alan ve aslında Osmanlı bürokrasisi içerisindeki bir tür prosedür/hiyerarşi karmaşasını gösteren bir kayıttaki ifadelerden XIX. yüzyıl başlarında vakıf müessesesi özelde ise zaviyeler nezdinde gerçekleşen usulsüzlüklerin²³ arka planına dair yorumda bulunma imkanı elde edilebilmektedir. Söz konusu kayıt Ökse kazasının Şeyh Gevan

---

²¹ Seyyid Ali Zaviyesi’nin postnişinlik makamına iştiraken getirilen Seyyid Ömer ve Seyyid Hasan halifelere verilen beratta “ber mucceb-i nizâm hizmet-i lazımelerini bilâ kusur eda etmek ve şurût-ı vakıf üzere âyende ve revendeye it’âm-ı taam eylemek ve hilâf-ı şurût-ı vâkıf ve mugayir-i nizâm hareketleri vuku bulur ise refilerinden ahere” verileceğinin belirtilmesi meseleye Osmanlı yönetimince atfedilen değeri göstermesi yönüyle dikkate değerdir. BOA, C.EV. 333 / 16921, H. 16 Safer 1252 / M. 2 Haziran 1836.

²² Canik dahilinde hayırseverlerce vakfedilen para ve taşınmazlara dair meydana getirilen bir çalışma tarafımızca 24-25 Kasım 2014 tarihlerinde Ankara Gazi Üniversitesi’nde gerçekleştirilen II. Genç Akademisyenler Sempozyumu’nda “12146 Numaralı Evkâf Defteri’ne Göre Canik Sancağı Vakıfları’nın Gelir ve Giderleri” başlığı altında tebliğ edilmiştir.

²³ Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 1995, ss. 38-47.

köyündeki Şeyh İbrahim Efendi Zaviyesi'nin zaviyedarlık makamına yapılan müdahale ve bu makama aday olan kimseler arasındaki post kavgası ile ilgilidir.

Zaviyenin postnişini bulunan Hasan Efendi'nin vefatı üzerine kardeşi Ahmed Efendi ile birlikte bu görevi yürütmeye başlayan Mehmed Efendi, kardeşi Ahmed Efendi'nin de vefatı ile boş kalan hisseyi de üzerine alarak söz konusu zaviyenin postnişinlik görevinde tek yetkili kimse olmuştur. Ahmed Efendi'nin vefatı akabinde ise bazı kimseler zaviye üzerinde hakları bulunduğu iddiasında bulunmuş ve Mehmed Efendi zaviyenin postnişinlik ve tevliyet görevlerini halen yürütmekte iken beratla zaviyedarlık ve tevliyet görevlerini üzerlerine almışlardır.

Zaviyenin post makamına ve tevliyet görevini gasb etmeye yönelik bu fiil karşısında ise Mehmed Efendi, ecdadı döneminden beri Şeyh İbrahim Efendi Zaviyesi'nin postnişinlik görevinin ailesi uhdesinde bulunduğunu ve berat kayıtlarının Anadolu Muhasebesi Kalemi'nde tutula geldiğini belirtmiştir. Zaviye üzerinde hak iddia eden kimselerin ise, kaydının Askerî Rûzname'si'nde bulunmamasını fırsat bilerek zaviyedarlık ve tevliyet görevlerinin boşta kaldığı iddiasında bulduklarını ve bu sayede üzerlerine berat alabildiklerini belirtmiştir. Karşılaştığı bu haksızlığın giderilmesi için ise berat kaydının Askerî Rûzname'si'ne de kaydedilmesi talebinde bulunmuştur.²⁴

Şeyh İbrahim Efendi Zaviyesi'nin postnişinlik ve tevliyet görevleri ile ilgili olarak bilgilerin yer aldığı bu arşiv kaydı örneğinde XIX. yüzyılda tekke ve zaviyelerin yönetimlerinde karşılaşılan güçlüklerle dair bazı çalışmalarda tespit edilen hususlara katkı sağlamak mümkün olmuştur. Bu arşiv kaydında yer alan veriler ayrıca postnişinlerin atama usullerini tespit edebilme, bu atamaların hangi kurumlar nezdinde yürütülebildiğini ortaya koymaktadır.

Canik dahilindeki zaviyelerin postnişinlik görevinde bulunan şeyhlerinin aldıkları ücretlerle ilgili olarak arşiv kayıtlarından bazı verilere ulaşılabilmektedir. Şeyhlere bu görevleri karşılığında ise nakdi olarak tahsisatta bulunulduğu gibi köy ve mezraaların a'sâr tahsisatlarından da belli oranların ayrıldığı anlaşılmaktadır.

---

²⁴ BOA, C.EV. 625 / 31516, H. 4 Ramazan 1227 / M. 11 Eylül 1812.

Şeyhlere verilen nakdi ücretlerle ilgili olarak yer alan kayıtlardan Haydari Sultan Tekkesinin postnişinliği görevine babası Derviş Mustafa'nın vefatı üzerine getirilen Şeyh Mahmud'a²⁵ ve Seyyid Kutbeddin Zaviyesi'nin postunda bulunan Şeyh Mahmud'un kendi rızası ile görevini devrettiğine oğluna bu görevleri karşılığında günlük birer akçe tahsis edildiği anlaşılmaktadır.²⁶

Şeyhlere postnişinlik ve tevliyet görevleri karşılığında köy ve mezraalardan ayrılan tahsisatlarla ilgili olarak tespit edilen kayıtlardan ise Meşihan Zaviyesi'nin postnişinliğine getirilen Şeyh Muhammed'in bu görevi karşılığında zaviyenin bulunduğu köyün öşrüne²⁷; Kılıç Dede Zaviyesi postnişinliği görevinde bulunan Şeyh İsmail'in ise zaviyeye bağlı mezraaların öşrüne mutasarrıf olduğu bilgisine ulaşılmıştır.²⁸

Sonuç

Canik dahilinde bulunan zaviyelerde yerine getirilen hayrî hizmetlerin incelendiğinde bu çalışmada tespit edilen hususlardan ilkinin yörede tesis edilen zaviyelerin büyük bir bölümünün varlıklarını devam ettirmeleri oluşturmuştur. Zaman içinde vakıf gelirlerinde kesintiler olması, evlâd-ı vâkıf ile vakıf ehli dışında bulunan kimselerin uzun müddet devam eden post ve tevliyet kavgaları, vakfiyede belirtilen hizmetlerin yerine getirilmemesi şeklindeki sebepler çerçevesinde foksiyonlarını devam ettiremedikleri yönünde tahminde bulunulabilecek olan ve isimleri XIX. yüzyılın ilk yarısına tarihli kayıtlarda yer almayan zaviyeler olduğu gibi, yeni kurulan zaviyelerin sayısının daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ise şüphesiz yörede tesis edilen zaviyelerin vakıf gelirleri yönüyle iyi durumda bulduklarına veya bir diğer ihtimal olarak iyi yönetildiklerine işaret etmektedir.

Canik örneğinde gerçekleştirilen bu çalışma neticesinde zaviyelerin işlevleri ile ilgili olarak daha önce gerçekleştirilen çalışmalara, ulaşılan veriler ve bu doğrultuda yapılan değerlendirmeler ekseninde katkı sunulmaya çalışılmıştır.

²⁵ VGMA, *Hurufat Defteri*, No: 1128, s.90.

²⁶ VGMA, *Hurufat Defteri*, No: 1118, s. 100.

²⁷ VGMA, *Hurufat Defteri*, No: 1128, , s.90.

²⁸ VGMA, *Hurufat Defteri*, No: 547, s. 41.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları²⁹

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)
Evkâf Defteri, No : 12146
Cevdet Evkâf (C.EV.)
Cevdet Maliye (C.ML.)
Evkâf Muhasebe (EV.MH.)
Hatt-ı Hümayûn (HAT)
2. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA)
Hurufat Defteri, No : 547, 5118, 5128, 5140.

Kaynak Eserler, Araştırma ve İncelemeler

- Beşirli, Mehmet. “19.Yüzyıl Ortalarında Samsun Vakıfları”, *I. Ulusal Geçmişten Geleceğe Samsun Sempozyumu*, Samsun, 4-6 Mayıs 2006, Ss.473-479.
- Erlor, Mehmet Yavuz. “Lodges of Dervishes, Monastic Complexes and Shaping of Social Groups in the Ottoman Canik District (1800-1860)”, *Dinamiche di Sociabilita Nel Mondo Euro-Mediterraneo Gruppi, Associazioni, Arti, Confraternite e Compagnie*, Maria Pia Pedani (ed.), Venedik : 2006, ss.91-107.
- İşlek, Ali Emre. “Trabzon Eyaleti’nde Devlet-Postnişin İlişkileri (1789-1838)”, Ondokuzmayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, 2014.
- Köse, Osman. “Canik’in Osmanlılara Geçişi ve Canik’te İktisadî Hayat”, *İlkçağdan Cumhuriyete Canik*, Cevdet Yılmaz (ed.) , Samsun : Canik Belediyesi Kültür Yayınları, 2011, ss.71-162.
- Ocak, Ahmet Yaşar. “Zâviyeler : Dinî-Sosyal ve Kültürel Tarih Açısından Bir Deneme”, *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar (Makaleler-İncelemeler)*, İstanbul : Timaş Yayınevi, 2010, ss.79-93.

---

²⁹ Müteferrik belgelerin dosya ve gömlek numaralarına dipnotlarda yer verildiği için, kaynakçada fon (tasnif) adlarının verilmesi ile yetinilmiştir.

Öz, Mehmet. *XV-XVI. Yüzyıllarda Canık Sancağı*, Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1999.

Öztürk, Nazif. *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 1995.